

Türkiye İktisadiyatı

TÜRKİYE ÇİMENTO SANAYİNİN İKTİSADÎ VE MALÎ BÜNYESİ

Yazan : AHMET ALİ ÖZEKEN

İstanbul Üniversitesinde İşletme İktisadı Doçenti

Geçen asırda, kapitalizmin kendine hâs kuvanietini içinde inkişaf eden büyük sanayi şubelerinden biri de çimento sanayii olmuştur.

Çimento imali, daha geçen asrın başlarında İngiltereye münhasır bir monopoldu. Çimento ilk defa İngilterede bulundu ve inşaat malzemesi olarak haiz bulunduğu yüksek evsaf pek çabuk takdir olunarak, yavaş yavaş dünyanın her tarafında büyük bir mikyasta imal edilmeğe başlandı. Beton ve betonarme inşaatının ve alelûmum ümran faaliyetlerinin bugünkü inkişaf mertebesine çıkmasında çimento sanayii pek büyük bir rol oynamıştır.

Filhakika, teknik ve iktisat bakımından çimento, cihan ekonomisinde gittikçe mütezayid bir ehemmiyet kazanmıştır. Dünya istihsâlât rakamlarındaki süratli artış bunu gesterir:

1880 de dünya çimento istihsali 1,7 milyon ton olarak tahmin edilmiştir. 1913 de ise 42 milyon ton, 1929 da 74 milyon ton ve 1939 harbinden önce senevî 83 milyon tonu tecavüz etmiş bulunuyordu.

1939 harbinden önce dünyada en çok çimento istihsal eden memleket, dünya istihsâlâtının %53 ünü başaran Birleşik Amerika devletleri idi. Avrupada sırasile Almanya, İngiltere, Fransa ve Belçika gelmekte idiler. Hollandadan mâda hemen bütün Avrupa memleketlerinde dahilî istihsâlât ihtiyaclarını karşıladıktan sonra, ihracat yapacak mikyasta istihsal edilmekte idi. Bu itibarla çimento, millî ve beynelmilel piyasalarda ehemmiyetli bir ticaret faaliyetine mevzu teşkil etmektedir.

Türkiye çimento sanayiinin bazı veçhelerini göstermeye ve iktisadî politikamızı alâkadar eden başlıca problemler üzerinde durmaya tahsis ettiğimiz bu makalelerden birincisinde çimento sanayii-

makalemiz, Türkiye çimento sanayiinin inkişaf merhaleleri ve çimento sanayii politikamızın izah ve tahliline tahsis edilecektir. [*].

I. — Türkiye çimento sanayiinin iktisadî bünyesi.

I. — a) Umumî malûmat. b) Türkiye çimento fabrikalarında istihsalin makineleşme derecesi. c) Türkiye çimento sanayiinin konjonktüre karşı hassasiyeti ve mevsim hareketleri. d) Türk çimentolarının normları. e) Türkiye çimento sanayiinin teşkilatlanması: «Satış birliği».

II. — Türkiye çimento sanayiinin inkişaf sektörleri (istihsal, dış ticaret, istihlâk).

I — a) **Umumî malûmat** — Türkiyede çimento sanayii, ancak 30 senelik kısa bir tarihe maliktir; 1910 da, Aslan Osmanlı şirketi tarafından, İzmit mmtakasında Darıca'da, ilk Türk çimento fabrikasının kurulmasıyla başlar. Bugün Türkiyede mecmu sermayeleri, 1939 bilânçolarına nazaran, 5,5 milyon Türk lirasına baliğ olan 3 anonim şirketin sahip oldukları 4 fabrika senevi 300.000 tonluk bir istihsal kapasitesiyle çalışmakta ve dahili istihlâkimizin %95 inden fazlasını temin etmektedir. (1938 de %98).

[*] Bu makaleler «Türkiye Çimento Sanayii» adlı gayri matbu eserimizin (1939-1940) bazı mebahaslarından alınmıştır. Eserin birinci kısım, çimento sanayiinin umumî şekilde tahlil ve mütalâasına tahsis edilmiş olup şu bahisleri ihtiva etmektedir:

Çimento sanayii hakkında umumî malûmat.

Çimento sanayiinin mümeyyiz iktisadî vasıfları.

Çimento sanayiinde coğrafi tevezzü ve tesis mevkileri.

Sermaye kesafeti ve makineleşmenin çimento sanayiindeki hususî ehemmiyeti.

Çimento maliyet fiatları.

Konjonktür ve mevsim hareketlerine karşı hassasiyet.

Çimento sanayiinde karteller ve beynelmilel karteller.

Kitabın ikinci kısmının da başlıca bahisleri şunlardır:

Türkiye çimento sanayiinin iktisadî bünyesi.

Türkiye çimento sanayiinde tesis mevkii.

Türkiye çimento sanayiinin malî bünyesi.

Türkiye çimento sanayiinde maliyet fiatları.

Türkiyede çimento fiatları.

Türkiye çimento sanayiinin inkişaf merhaleleri.

**Türkiye çimento fabrikaları
(1939)**

Fabrikalara sahip olan şirketler	Tedeye edilmiş sermayeleri T. L.	Fabrikaların ismi	Mevkileri	İstihsal kapasiteleri Ton	İstihsal Ton
Arslan ve Eskihsar Müttehit Çimento fabrikaları T.A.Ş. (İstanbul)	1.137.500	1) Arslan fabrikası 2) Eskihsar fabrikası	Darıca (İzmit) Eskihsar	40.000 15.000	51.100
Türk Çimentoları ve Su Kireci A. Ş. (İstanbul)	2.360.000	3) Zeytinburnu fabrikası	Bakırköy İstanbul	120.000	119.100
Anadolu Çimentoları T.A.Ş. (İstanbul)	2.000.000	4) Yunus fabrikası	Kartal İstanbul	140.000	116.400
				315.000	286.600

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı veçhile, Türkiyede halen faaliyette bulunan çimento şirketlerinin adedi 3 tür. Bunlar büyük mikyasta ecnebî sermayesile çalışmaktadırlar. Mezkûr üç şirketin sahip olduğu 4 fabrika, Marmara havzasında kurulmuş olup, memlekete senevi 300,000 ton beyaz çimento temin etmektedirler. 4 fabrikada çalışan amele miktarı 1000 i mütecevazdır.

Sümer Bank'm Sivas'ta kurmuş olduğu 75.000 ton kapasiteli fabrika henüz faaliyete geçmemiştir. Bu itibarla halen millî çimento istihsalimiz tamamen hususî iktisat kadrosu içinde çalışan fabrikalarla temin edilmektedir.

b) Türkiye çimento fabrikalarında istihsalin makineleşme derecesi — Çok eski ve rasyonellik icaplarına cevap vermeyen tesisat ile çalışan Eskişehir fabrikası istisna edilirse, Türkiye çimento fabrikaları ve bilhassa 1929-1930 senesinde kurulan Yunus ve Zeytinburnu fabrikaları gayet zengin ve modern tesisata sahiptirler; tesisatı eski olmakla beraber, bir çok defa tadil ve islâh edilmiş olan Arslan fabrikası da nazarı dikkate alınınca, Türkiye çimento sanayiinin halen asrî icabata tamamen uygun ve ileri bir derecede makineleşmiş bir şube olduğunu kabul etmek lâzımdır. Teknik ve iktisadîlik bakımından, dünyadaki mümasillerine nazaran vasatın pek az dînunda bir mertebe işgal eden Türkiye fabrikaları, Sümer Bank'ın ahiren inşa etmiş olduğu modern fabrikanın montajından sonra, bu bakımdan da, ileri bir adım atmıştır.

Çimento sanayiinin mümeyyiz iktisadî vasıflarından birini teşkil eden «büyük nisbette makineleşme» zarureti, garpteki emsali gibi Türk fabrikalarında da sermaye kesafetinin hâd bir dereceye vasil olmasını icap ettirmiştir.

Türkiye çimento sanayiinde çalışan 3 şirketin 1937 bilânçolarının tevhit edilmiş «Aktif» dökümlerile, cenubî Almanyadaki bir çimento şirketinin 1934 bilânçosuna nazaran aktif makulelerinin terkiibini ihtiva eden aşağıdaki tablo, tesisat (bilhassa makinelerden ibarettir) kıymetlerinin çimento şirketlerinde ne kadar ehemmiyetli bir mevki işgal ettiğini göstermektedir.

	Türkiye Ç. sanayiinde	Bir Alman Ç. şirketinde[*]
Stoklar	% 8,61	% 6,3
İştirakler	% 13,07	% 14,6
İpotekler	% 6,47	% 6,0
Likit kıymetler	% 9,33	% 23,4
Tesisat	% 62,52	% 49,7
	100, 0	100,0

Çimento sanayiinde sermaye kesafetinin diğer müş'iresi (İndice)i de bir senelik cironun (satışları gösteren iş rakkamının) sermaye için- de kaç defa döndüğünü tesbit eden «emsaller» (coefficient) teşkil eder.

Türkiye çimento sanayiinin heyeti mecmuası için mezkûr emsâl:

1935	de	0,56	
1936	da	0,62	
1937	de	0,54	tür.

Bu yıllar, satışların mütezayit bir inkişaf arzettiği bir devreye tesadüf ettiği cihetle, elde edilen coefficient larm ifadeleri, bu itibarla da bir kat daha mânidardır.

Çimento sanayiinde makineleşmenin ileri derecesi hakkında bir fikir edinebilmek için, işlemekte olan makinelerin ve mihaniki tesisatın buhar beygiri (K. W) olarak ifade edilen kudretlerinin, fabrikada çalışan amele adedine (posta adedine) nazaran nisbetini tesbit etmek te kabildir. Mezkûr nisbetin:

Pamuk sanayiinde	% 3,7
Şeker fabrikalarında	% 2,2
Madenlerde	% 2,8

[*] Bittabi Alman fabrikasının bilâncosunda tesisat kıymetleri dökü- müne nazaran tesisat kıymetinin, Türk fabrikasındaki %62,52 nisbetine mu- kabil ancak %49,7 olması, bu sonucuda makineleşme nisbetinin, daha ileri bir derecede olduğunu ifade etmez. Mezkûr keyfiyet Türkiyede makinelerin, aiât ve edevatın ithal edilmeleri sebebiyle kıymetlerine yüklenen nakil ve gümrük masraflarından dolayı çok daha nahaliva malolması ile izah edilmelidir.

olmasına mukabil, çimento sanayiinde umumî olarak 0,6 olması şayanı dikkattir.

Aynı nisbeti, memleketimizin büyük çimento fabrikalarından birinde: 1933 de 0,39; 1939 (I - IX) da 0,42 olarak hesapladık.

c) **Türkiye çimento sanayiinin konjonktüre karşı hassasiyeti ve mevsim hareketleri** — Makineleşme ve sermaye kesafetinin doğurduğu en esaslı neticelerden biri de konjonktüre karşı hassasiyet ve mütedennî maliyet fiatlarıdır. Türkiye çimento sanayiinin konjonktüre hassas olduğunu gösterebilecek ihşaî mutâlar elimizde pek azdır. Bundan maada, mezkûr sanayiî hakikî kuruluşunun, 1930 da tesis edilip ancak 1931-1933 de faaliyete geçen fabrikalarla başladığı nazarı dikkate alınırca, ancak bir tek konjonktür devresinin kalkınma ve yüksek konjonktür safhaları içinde yaşamış olduğu ve bu devrede, bizzat Türkiye çimento sanayiinin strüktürel (bünnevî) bir ekspansiyon içinde bulunduğu anlaşılır. Bu itibarla, çimento sanayiinin bünyesinde meknuz olan ve şüphesiz Türkiye çimento sanayiinde de hissedilen konjonktür hassasiyetini, maalesef, şimdilik ihşaî mutâlarla tesbit etmeğe imkân yoktur. Çimento sanayiinin inşaat sanayiine olan bağıllığı da bu branşta, ayrıca, kuvvetli mevsim temevvüçlerini meydana çıkarmaktadır. Memleketimizde Kânunusaniden Mart aya kadar geçen zaman, çimento fabrikalarının atalet devresidir. Tamirat, tesisatta yapılan ufak tefek tadilat ile geçen bu mevsimden sonra, inşaat mevsimi için büyük hazırlık kampanyası başlar. İnşaat mevsimi Türkîyede Nisan - Teşrinievvel nihayetine kadar devam eder.

Aşağıdaki tablo ve grafik memleketimizde çimento istihsalinin bir yıl içinde aylara nazaran ne suretle temevvüç ettiğini göstermektedir:

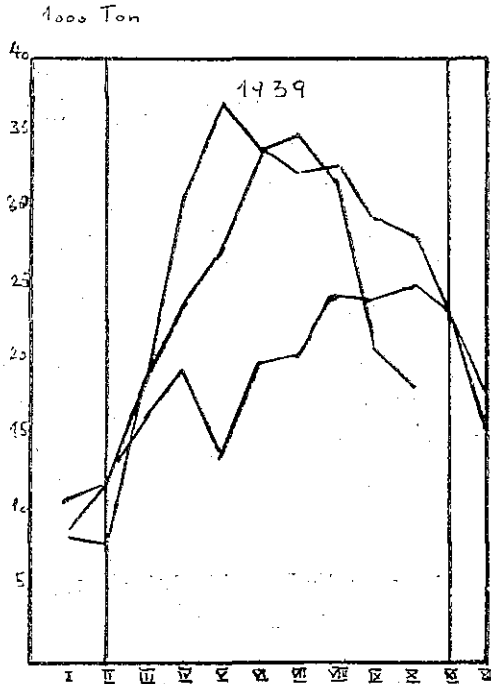
Türkiye çimento sanayiinde aylık istihsal temevvüçleri
1937 - 1939

Aylar	1937	1938	1939
I.	11.233,730	8.356,196	8.970,779
II.	11.573,667	8.188,944	12.783,736
III.	17.007,979	19.015,057	18.892,820
IV.	19.165,398	23.924,822	30.901,157
V.	13.692,535	28.063,253	37.152,423

VII.	20.753,106	32.523,237	34.939,115
VIII.	24.138,423	33.041,218	31.839,140
IX.	24.029,250	29.460,729	21.233,471
X.	25.130,854	28.434,649	18.464,144
XI.	24.283,165	24.058,919	—
XII.	15.219,950	17.435,445	—
	226.141,948	286.502,931	249.105,630

Türkiye çimento istihsalâtında mevsim temevvüçleri

Les fluctuations saisonnières dans la production du ciment en Turquie.

Grafik No. 1

Memleketimizde, Ağustos, Eylül ve Teşrinievvel aylarında, bilhassa ziraî mahsuller ve kömür nakliyatile mahmûl olan demir yollarının çimento nakliyatına kâfi vagon tahsis edememesi de, müzminleşerek çimento ticaretinde bir nevi periyodik mevsim buhranı da vap-

d) **Türk çimentolarının normları** — Çimentonun muayyen normlarla tesbit edilmiş mütecanis ve yeknasak bir madde oluşunun, çimento sanayiindeki ehemmiyetine evvelce işaret etmek lâzımdır.

Masnuatın mütecanis ve yeknasakhğı, çimento fabrikalarının fiat tesbiti, satış mıntakalarının ve miktarlarının tevzii hususunda anlaşabilmelerini ve bilhassa kuvvetli sendika ve kartellerin teşekkülünü pek ziyade kolaylaştıran bir âmil olmuştur.

Her memlekette, çimento normları, karteller veya devlet tarafından zaman zaman tesbit olunur. Türk çimento sanayii, 1937 ye kadar, resmî bir norm ile mukayyet olmadan çalışmıştır. İyi çalışan fabrikalarımızın, istihsal ettikleri çimentolar, en ziyade Alman normlarına yaklaşan tipte çimento imal etmekte idiler.

1935 de devlet, çimento sanayii ile yakından alâkadar olmağa başladığı zaman, Türkiyede «norm» fonksiyonunu, az zaman evvel, Nafia Vekâletinin bir şartnamesinde tesbit edilen esaslar görmekteydi.

Normlar, çimentonun «cer» re mukavemet (résistance à la traction), tazyika mukavemet (résistance à la compression), donma müddeti, hacim sabitliği gibi muayyen fizikî evsafı ile, terkibinde fazla bulunmaması icap eden magnezyum, silis, alüminyum gibi maddelerin azamî nisbetlerini ve sair evsafı tayin eder. Normlar, bir çimentonun göstermesi icap eden evsafın asgarisini tayin eder mahiyettedirler.

Memleketimizde resmî şekilde çimento normları için ilk defa olarak 1705 numaralı kanuna istinaden 9/1/1937 tarihli, 2/5826 sayılı kararname ile tesbit edilmiştir.

Halen mer'î olan Türk çimentoları normu, hükûmetin birinci kararnameye ek olarak, 2/9459 numara ve 8/9/1938 tarihli kararnamesile tesbit edilmiştir.

Türk normlarının tesbiti, beynelmilel mikyasta yüksek vasıflı inşaat malzemesi imalinin ve memlekette istihsal ve istihlâk edilen çimentoların, tamamîle yeknasak evsaf arzemesini temin etmiştir.

Bu suretle satış birliği şeklinde mevcut millî çimento kartelimizin bazı iktisadî fonksiyonlarını daha kolay bir şekilde yapabileceğine, ve bilhassa demiryolu ve bina inşaatı ilh. gibi sahalarda, daima mütecanis bir inşaa malzemesi kullanmak imkânı da temin edilmekle, memleket ekonomisi ve umranı için bir rasyonellik unsuru elde edilmiş olduğuna şüphe yoktur.

e) **Türkiye çimento sanayinin teşkilatlanması: «Satış Birliği».**—

Türk çimento sanayinin teşkilatlanması, 1931-1932 arasında...

köy şirketlerinden, ilk dördünün iştirakile kurulan bir satış birliği ile olmuştur. Satış birliğine, Türkiyede halen mevcut 3 fabrika iştirak etmektedir.

Satış birliğinin fonksiyonları şunlardır:

- 1 — Fabrikalar arasında, kapasitelerine göre bir istihsal kontenjani tesbit etmek.
- 2 — Satış yapmak.
- 3 — Satışlar için mmtaka tesbit etmek.

Ankara fabrikasının faaliyetini tatil etmesinden evvel satış mmtakaları şu suretle tevzi edilmmişti:

I. — Anadolu cihetine şimendiferle yapılacak sevkiyat: Aralarında muayyen bir nisbette taksim edilmek üzere;

- 1) Kartal'daki Yunus fabrikasına,
- 2) Arslan ve Eskişehir fabrikalarına,

II. — İstanbul ve Trakyaya deniz yoluyla yapılacak sevkiyat: (İzmir, Mersin, Gelibolu, ilh...): Anadolu Türk Çimentoları Anonim Şirketinin Kartal fabrikasına.

III. — Ankara ve civarı: «Ankara» çimento fabrikasına.

Ankara fabrikasının kapanmasından sonra, mezkûr fabrikaya tahsis edilmiş olan satış mmtakası da Kartal fabrikasına devredilmiştir. Satış birliği de, bizzat satış yapmakla beraber bir «sendika» şeklini almış, yani fabrikaların piyasa ile alâkaları kesilmiş değildir. Fabrikalar daha ziyade doğrudan doğruya satış yapmaktadırlar.

Türkiye çimento fabrikaları arasında yapılmış diğer bir iş birliği de, Anadolu Çimentoları Türk Anonim Şirketi tarafından, 1937 de 100.000 lira sermaye ile tesis edilen Cisam Türk Ltd. şirketinin 1938 de kurduğu kâğıt çuval fabrikasıdır.

Bu suretle çimento sanayiimizde ambalaj meselesi, daha ucuz ve rasyonel bir şekle ifrağ edilmiştir. Kâğıt çuvalara, çimento otomatik Flux makinelerle ve süratle doldurulmakta, ve çimentonun daha iyi muhafaza edilmesi temin edildiği gibi, «çuvalama masrafı» namile maliyet fiatlarında mühim bir nisbet işgal eden amele ücretlerinden azamî tasarruf yapılmaktadır.

ithal edilen Kraft isimli hususî bir kâğıttan imal edilmektedir. Halen, çimento fabrikalarımızda kullanılan jüt çuval az miktarda olup, evvelce mevcut olan müstamel çuvalara inhisar etmektedir. İzmitteki kâğıt fabrikamızda şimdilik küçük mikyasta bu kâğıttan imal etmeğe başlanmıştır.

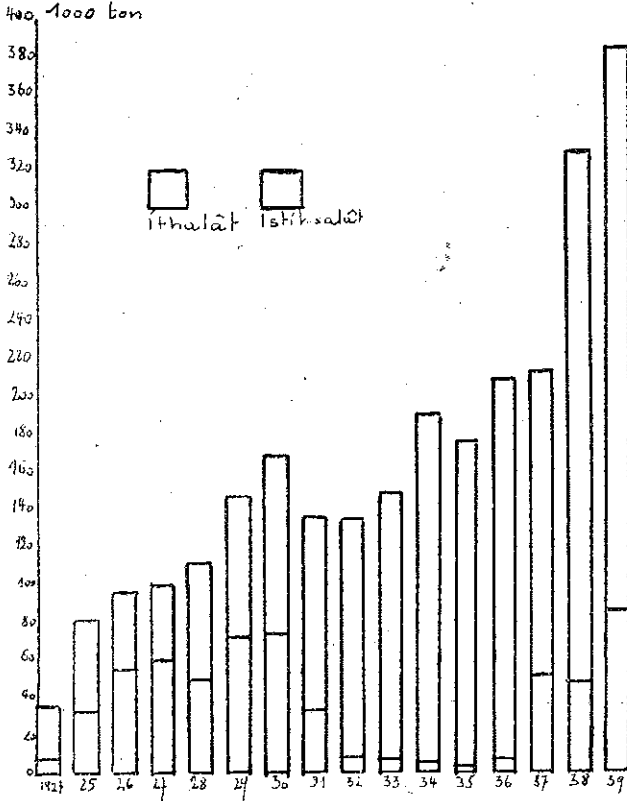
2 — Türkiye çimento sanayiinin inkişaf sektörleri — (İstihsal, istihlâk, dış ticaret) — Türkiyede çimento sanayiinin inkişafı, millî sanayiın esaslı şekilde kurulmasından ve gümrüklerle himayesinden evvel (1932) istihlâk ile ithalât sektörleri ve bundan sonra da, istihlâk ile istihsal sektörleri arasındaki münasebetler dahilinde takip edilmelidir. Çünkü 1910 da kurulan Türkiye çimento sanayii, ancak 1932 den itibaren, memleketin istihlâki için ehemmiyetli bir karşılık fonksiyonunu görebilmiş, bundan evvel memleketimizin çimento ihtiyaçları pek büyük bir mikyasta ecnebî pazarlarından temin edilmişti.

Türkiyede çimento istihlâki

(1924-1939)

Seneler	İthalât 1000 ton	İstihsalât 1000 ton	İstihlâk yekûnu 1000 ton
1924	7,6	24,5	32,1
1925	29,8	29,8	59,6
1926	55,4	40,0	95,4
1927	56,2	41,4	97,6
1928	52,6	54,—	106,6
1929	72,8	71,—	143,8
1930	60,1	104,—	164,1
1931	30,8	192,—	122,8
1932	2,3	132,—	134,3
1933	1,6	143,—	144,6
1934	0,8	180,—	180,8
1935	1,0	193,—	194,0
1936	5,7	193,—	198,7
1937	52,2	229,—	281,8
1938	44,2	282,—	326,2

Türkiye Çimento İstihlâkı,

La consommation du ciment en Turquie

Grafik No. 2

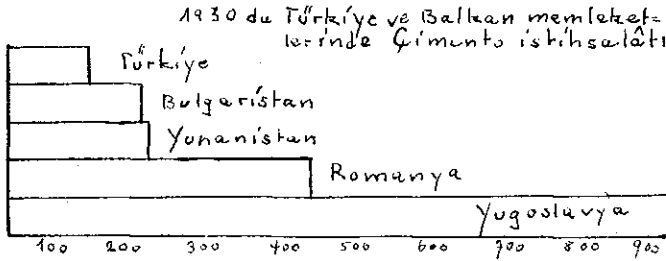
Görülüyor ki 1924 de 32.000 küsur ton olan istihlâkimiz, 1929a kadar lâyenkati artarak 144.000 tonu tecavüz etmiştir. Bu müddet zarfında, istihsalâtımız 1924 de 7.600 tonla başlayarak 1929 da 71.000 tona çıkmış, yani istihlâkimizin ancak %49,3 ünü teşkil edebilmiştir. Bu devirde, Türkiye'nin istihlâkı, bilhassa ithal edilen çimentolarla temin edilmiş demektir.

1929 da, memleketimizin istihsal ettiği 71.000 - 72.000 tona mukabil;

Bulgaristanda	151.000
Yunanistanda	155.000
Romanyada	317.000
Yugoslavyada	874.000

ton çimento istihsal edilmekte idi.

1929 buhranının tesirleriyle çimento istihsalâtının tenakusu memleketimizde ve diğer Balkan memleketlerinde ancak 1931 den itibaren başlamıştır. Aşağıdaki şemada 1930 senesinde, memleketimiz ve Balkan memleketlerinin, buhranın tesirlerini duymadan vasıl oldukları azamî istihsalâtı mukayeseli olarak göstermektedir.

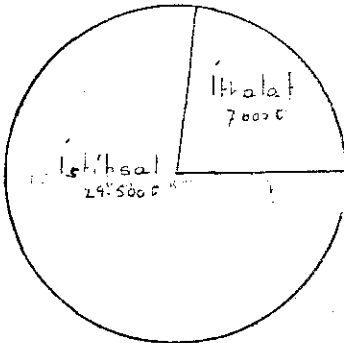

Grafik No. 3

Production du ciment en Turquie et dans les pays balcaniques en 1930

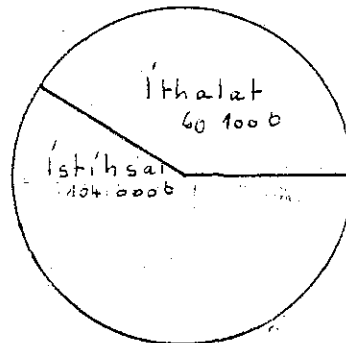
1930 da Türkiyede istihlâk edilen 164.100 ton çimentonun %63,3 ü istihsal ile temin edilmişti.

Türkiyenin 1929 senesindeki Çimento istihlâk.

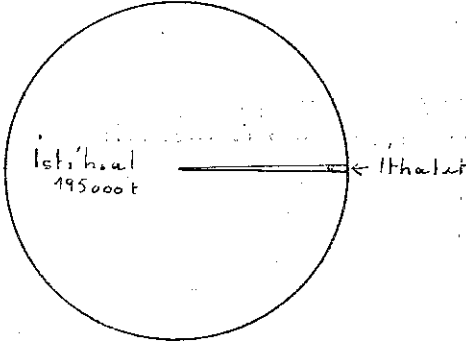
Grafik No. 4

Türkiyenin 1930 senesindeki Çimento istihlâk.

Grafik No. 5

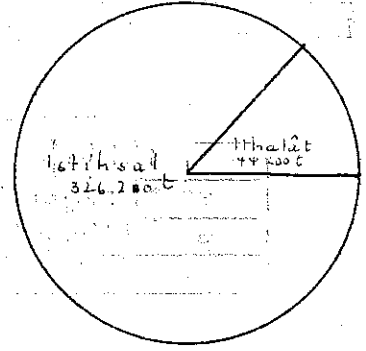
Türkiyenin 1935 senesindeki
Çimento istihlâkı

Grafik No. 6

La production du ciment en Turquie
en 1935

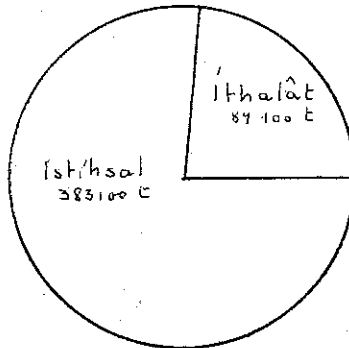
Türkiyenin 1938 senesindeki
Çimento istihlâkı

Grafik No. 7

La production du ciment en Turquie
en 1938

Türkiyenin 1939 senesindeki
Çimento istihlâkı

Grafik No. 8

La production du ciment en Turquie
en 1939

1930 dan sonra, strüktürel bir inkişaf merhalesinde olmasına rağmen, çimento sanayimizin istihsalâtı 1930-1933 de buhran sâikasıle tenakus eden istihlâkimize rağmen artabilmiştir.

	İstihlâk	İstihsal	İstihsalâtm istihlâke nisbeti
	1000 ton	1000 ton	%
1930	164,1	104,0	63,37
1932	134,4	132,0	98,21
1933	144,6	143,0	98,89

yalnız 1931 de, istihsal 92 bin tona inmekle küçük bir tenakus kaydetmiştir.

1924-1930 devresinde istihlâkâtımız %411, ve istihsalâtımız %324 artmıştır.

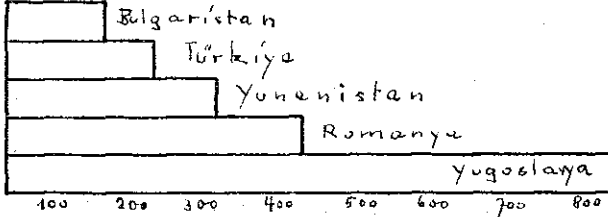
İthal memnuiyeti ve kontenjan rejimi tatbik edilmeğe başlandıktan sonra (1930) Anadolu şirketinin Kartel ve Türk çimentoları ve Su kireci şirketinin Zeytinburnu fabrikalarının, o zaman mevcut fabrikalara ilâveten istihsal etmeğe başlamaları suretile, bir taraftan ithalât gittikçe azalarak 1935 de hemen hemen sıfıra inmiş, bir taraftan da, istihsalât artmağa başlamıştır. Bu suretle 1930-1935 devresinde: İstihlâkimiz, 1930 seviyesini aşmış ve gittikçe mütezayit bir nisbet dahilinde dahilî istihsalât ile karşılanmıştır:

	İstihlâk	İthalât
1930	164,1	60,1
1932	134,4	2,3
1934	180,8	0,8
1935	194,6	1,0

1935 de memleketimizde istihsal edilen 193.000 tona mukabil:

Bulgaristanda	124.000
Yunanistanda	273.000
Romanyada	382.000
Yugoslavyada	785.000

1935 da Türkiye ve Balkan memleket-
lerinde Çimento İstihsalatı
(1000 t)

Grafik No. 9

La production du ciment en Turquie et dans les pays balkaniques (1935)

Bu devrede, sınırlama hareketlerinin inkişafı, ve gerek hususî ve gerek resmî inşaatı verilen hız dolayısıyla çimento istihlâkâtımız ehemmiyetli nisbetté artmıştır.

Türkiyede nüfus başına isabet eden çimento istihlâki

Seneler	Kilo
1927	7
1933	11
1935	12
1937	16

1933 de, Belçikada 191 kilo, bundan evvelki azamî haddi 289 kilo
Birleşik Amerika 167 » » » » » 155 »
İngilterede 90 » » » » » 106 »
Almanyada 44 » » » » » 109 »

Balkan memleketlerine gelince:

Yunanistanda 35 kilo, bundan evvelki azamî haddi 35 kilo
Yugoslavyada 25 » » » » » 35 »
Bulgaristanda 22 » » » » » 25 »

1937 nüfus başına istihlâk edilen çimento miktarı (kilo) itibarile Balkan memleketleri ve bazen komşu memleketler şu suretle sıralanmakta idiler:

Suriye	58
Yunanistan	40
Yugoslavya	27,05
Irak	24
Romanya	23,24
Bulgaristan	22
Türkiye	16

Bu devrede, mütemadiyen artan istihlâk ihtiyacı karşısında, bilhassa, mevsim ve mevzû buhranlar baş göstermiş, yani istihsal edilen çimentonun hiç olmazsa zaman ve mekân dahilinde kifayetsizliği müşahede edilmiştir.

Bu mevzû buhranların, eski senelere nazaran daha ehemmiyetli bir mîkyasta meydana çıkmasını icap ettiren başlıca sebep, memlekette çimento istihlâkinin gittikçe genişleyen bir çevre dahilinde vukubulması olmuştur. Memleketin bir tarafındaki demiryolları inşaatı, sınaî faaliyetler, çimento istihlâki merkezlerini yurdumuzun her tarafına götürmüştür.

Aşağıdaki rakkamlar 1938 de memleketimizde yapılan yerli çimento satışlarının muhtelif merkezlere göre tevezzüünü göstermektedir:

Mintakalar	Satış miktarı (ton)
İstanbul	60.228,330
Ankara	61.369,600
İzmir	21.146,000
Zonguldak	24.913,950
Mersin	22.920,000
Samsun	26.738,600
Trabzon	17.599,400
Giresun	4.465,500
Sinop	9.207,050
İnebolu	608,000
Rize	548,550
Ordu	530,000
Antalya	3.189,500
Trakya	5.949,400
Marmara havzası	32.624,250

Limanlarla mmtaka merkezlerine gönderilen bu yerli çimento-
ların hepsi, cetvelde adları geçen şehirlerde istihlâk edilmeyip bir kısmı
da bunların iktisadî hinterlandlarında harcanmış olması tabiidir.

Devletin çimento sanayiiyle, yakından alâkadar olmağa başladığı
1935 senesinden sonra, evvelâ, çimento buhranlarını karşılayacak
muvakkat tedbirler mahiyetinde olarak, 1936, 37 senelerinde, Ankara
kooperatifine, bilâhare de devletin çimento politikasının esaslı bir
tedbiri olmak üzere Eti Bank'a ithal müsaadeleri verilmiş, ve bu çim-
entolar piyasaya sevk edilmiştir. Bu suretle:

1936 da 5.700 ton ile, istihlâkın % 2,8 i

1937 de 52.200 ton ile, istihlâkın % 18,5 i

temin edilmiştir.

1939 da, İktisat Vekâletince, memleketin istihlâki, 400-450.000
ton fabrikalarımızın yapacakları istihsal 300.000 ton olarak tahmin
edilmiş, ve bu suretle mahallî ve mevsim buhranlarına meydan kal-
maması için, Eti Bank'a 100.000 tonluk bir ithal permisi verilmiştir.
1939 Teşrinisani nihayetine kadar 78.900 ton ithal edilmiştir.

II. — Türkiye çimento sanayiinin malî bünyesi.

1.— Şirketlerin sermayeleri ve iştirakleri. 2.— Türkiye Çimento sanayiinde
ecnebi sermayesi. 3.— İhtiyat sermayeleri ve diğer karşılıklar. 4.— Türkiye
çimento sanayii bilânçolarındaki pasif kıymetlerin terkibi: Alman çimento sanayii
ile mukayeseli tahliller. 5.— Türkiye çimento sanayii bilânçolarına nazaran
aktif kıymetlerin terkibi. 6.— Türkiye çimento sanayiinde amortismanlar.

I — Şirketlerin sermayeleri ve iştirakleri — Türkiye çimento
sanayiinde halen çalışan üç anonim şirketin mecmu sermayeleri
5.497.500 T. L. dir. Tamamile tediye edilmiş olan bu 5,5 milyon
liralık sermayenin mevcut şirketlere nazaran tevezzüü şu suretledir:

Arslan ve Eskişehir Müttehit çimento fabrikaları T.A.Ş.	TL. 1.137.500
Türk Çimento ve Su kireci A. Ş.	» 2.360.000
Anadolu Çimentoları T.A.Ş.	» 2.000.000
Y e k û n	» 5.497.500

Arslan şirketinin sermayesi bilânçolarına nazaran yalnız 560.000
TL. olarak görülmektedir.

Fakat 1910 ve 1911 de tesis edilen iki muhtelif şirketin 1920 de füzyonu ile vücut bulmuş olan müttehit şirketin sermaye aporlarının altın para ile yapılmış olduğunu nazarı dikkate almak lâzımdır. Bu itibarla nominal sermayede meknuz olan «kıymet fazlası» nın -la plus value- nin bir kısmı hissedarlara -bir başka şekilde- tediye edilebilmesi gayesile, 1932 de ihraç edilmiş olan üçüncü tertip aksiyonlar hissedarlara tevzi edilmiş ve bunların bedelleri olan TL. 577.500 «üçüncü tertip ihraç primi» namı altında kontablize edilmiştir. Bu suretle nominal sermaye meblâğından meknuz olan fazlai kıymeti hissedarlara iade etmekten başka bir şey olmayan bu muamele ile şirketin sermayesi:

$$\text{TL. } 560.000 + 577.500 = \text{TL. } 1.137.500$$

olarak ifade edilmiş demektir.

Arslan şirketinin tevhit senesi olan 1920 de TL. 367.000 olan sermayesi 1929 da 560.000 liraya, 1932 de yukarıda izah ettiğimiz şekilde bilfiil 1.137.500 liraya iblâğ edilmiştir.

Arslan şirketi 1.800.000 lirayla Türk Çimento ve Su Kireci Anonim şirketinin sermayesine %50 nisbetinde iştirak etmiştir.

Türk Çimento ve Su Kireci Anonim şirketinin halen 2.360.000 TL. sından ibaret olan sermayesi yarı yarıya Arslan şirketi ve Paris'teki Şark çimentoları Sinaî şirketi - «Société industrielle des ciments orientaux» tarafından temin edilmiştir. Şirket 1929 da TL. 1.500.000 sermaye ile kurulmuş, mezkûr sermaye aynı iştirak nisbetleriyle, 1930 da TL. 2.000.000, 1936 da TL. 2.360.000 ne iblâğ edilmiştir.

Anadolu Çimentoları T. A. Şirketi 1929 danberi tamamen tediye edilmiş 2.000.000 TL. lık bir sermaye ile çalışmaktadır.

Her üç şirket 1937 de hali tasfiyede bulunan Bakırköy Çimentoları T. A. Ş. nin «Kurt fabrikası» m satın almışlardır. İndelhace yedek bir fabrika şeklinde kullanılmak üzere yapılan bu mübayaada üç şirketin iştirak nisbetleri şu şekildedir:

Arslan ve Eskişehir Müttehit çimento fabrikaları T.A.Ş.	%25
Türk Çimento ve Su kireci A. Ş.	%38

Yine hali tasfiyede bulunan Ankara çimentoları T.A.Ş. ndeki hazine iştirak hissesi Sümer Bank'a devredilmiş bulunmaktadır.

Türk çimento sanayiinin partisipasyon yolile teşkil ettiği ehemmiyetli bir müessese de, Türk Çimento Şirketi ile Anadolu şirketlerinin yarı yarıya ve 100.000 liralık bir sermaye ile kurdukları Ciasam Türk Ltd. şirkettir. Şirketin başlıca faaliyeti Zeytinburnunda kuru-

2 — **Türkiye çimento sanayiinde ecnebî sermayesi.**— Türkiye çimento sanayii pek büyük bir nisbet dahilinde ecnebî sermayesile çalışmaktadır.

Anadolu çimento şirketi bilhassa Belçika sermayesile, merkezi Brüksel'de bulunan Cimnifa - Soci  t   financi  re tarafından kurulmuştur.

Türkiye Çimento ve Su kireci A. Ş. nin yarı sermayesi' merkezi Pariste olan «Soci  t   financi  re de ciment» tarafından temin edilmiştir.

Arslan ve Eskihisar Mütteh  t Çimento Şirketinde sermaye müvazaa tarikle -ve oldukça ehemmiyetli bir nisbette- gayri Türk unsurların elindedir.

3 — **İhtiyat sermayeleri ve diğ  er karşılıklar.** — 1937 nihayetinde sermayeleri mecmuu 5.497.500 lira olan üç şirketin ihtiyat akçeleri 466.000 küsur liradır ki mecmu sermayenin takriben % 10 unu teşkil etmektedir. Mezkûr mebl  ğ içinde kazanç üzerinden ayrılan nizam   ihtiyat akçesinden maada meş  k   matlubata, tesisatın tecdit ve ıslahına, fabrikalarda kullanılan nakil vasıtalarının sigorta sermayesine tahsis edilmiş hususî karşılıklarla amortismanlar, ve bazı seneler ayrılmış olan «fevkalâde» ihtiyat akçeleri de dahildir.

1937 bilânçolarına göre Türkiye çimento şirketlerinin bilcümle rezervalarının (nizam   ihtiyat akçesi, amortismanlar, yeni tesisat karşılıkları, fevkalâde ihtiyatlar ilh...) mecmu 1.992.352 liradır. Bu suretle 9.599.723 liraya baliğ olan bil  n  o pasif kıymetlerinin % 20,76 sını teşkil etmektedir.

4 — **Türkiye çimento sanayii bil  n  olarındaki pasif kıymetlerin terk  bi:** Alman çimento sanayii ile mukayeseli tahliller. — Pasif kıymetlerin, mutlak ve nisb   rakkamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

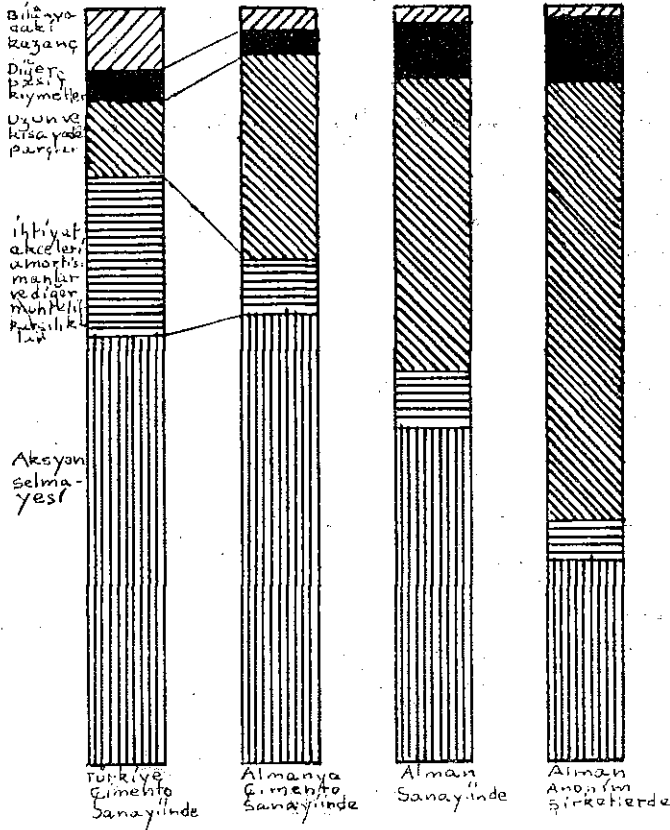
Türkiye çimento sanayiiinin 1937 senesi bilânçolarına nazaran pasif kıymetlerin terkibi

	TL.	%
Aksiyon sermayesi	5.497.500	57,26
İhtiyat akçesi, amortismanlar, ve diğ��er muhtelif karşılıklar	1.992.352	20,76
Uzun ve kısa vâdeli borçlar	842.977	8,79
Diğ��er pasif kıymetler	435.294	4,72
Bilânçodaki kazanç	813.600	8,47

Almanya'da çimento sanayii için 1934 rakkamları üzerinde yapılan aynı tahliller şu neticeyi vermiştir: [*] %

Aksiyon sermayesi	60,2
İhtiyat akçeleri	6,8
Uzun ve kısa vâdeli borçlar	27,5
Diğer pasif kıymetler	2,2
Bilânçodaki kazanç	3,3
	<hr/>
	100,0

Bilânçolar göre Pasif'in terkibi

Grafik No. 10

Çimento sanayiinde aksyon sermayesinin bütün pasif kıymetlere nazaran aldığı nisbet diğer sanayi şubelerine göre daha faiktir. Türkiye çimento sanayiinde bu nisbet %57,26, Alman çimento sanayiinde %60,2 olarak gözükmektedir. Halbuki yukarıdaki şemada da görüldüğü veçhile aynı nisbet, Almanyada topyekûn sanayi için ancak 44,2 ve bilcümle anonim şirketler için de %62,6 dır.

Çimento sanayiinde sermaye miktarı diğer sanayi şubelerinde de gördüğümüz gibi, aşağı yukarı, tesisat ve diğer gayri menkullerin yekûnuna müsavi gelmektedir. Netekim 1937 de Türkiyede çimento sanayiinde çalışan şirketlerin tediyeye edilmiş sermayelerinin yekûnu 5,5 milyon TL. sı (yani pasifin %57,26 sı) ve bütün şirketlere ait gayri menkul kıymetlerin yekûnu da 6.000.000 TL. sı (yani aktifin %62,52 sı) dir.

İhtiyat akçeleri, amortismanlar ve diğer karşılıklar Türkiye çimento sanayiinde %20,76 gibi bir nisbet işgal etmektedir. Bu nisbet 497 nci sahifedeki şemada, Alman çimento sanayiinin «karşılık» lare kabili mukayese değildir. Çünkü Alman sanayiine ait yapılan şemada amortismanlar hesaba katılmamıştır.

Uzun ve kısa vâdeli borçlar, Türkiye çimento sanayiinde pasif kıymetlerin ancak %8,79 unu teşkil edebilir. Filhakika çimento sanayimiz tâbiri mahsusile, kendi yağı ile kavruılmakta, banka kredileri ehemmiyetli bir mevki işgal etmemektedir. Almanyada da çimento sanayiinde kredi istimali diğer sanayi branşlarına ve alelûmum anonim şirketlere nazaran pek cüzî bir nisbette dir. Bunun sebebi kartelize olan Alman çimento sanayiinin, bu teşkilâtı sayesinde bilhassa kısa vâdeli kredilere müracaattan müstağni olmasıdır.

5 — Türkiye çimento sanayii bilânçolarına nazaran aktif kıymetlerin terkihi: a) Bu meyanda bilhassa tesisat ve diğer gayri menkul kıymetlerin terkihi — b) Alman çimento sanayiinde tesisat ve diğer gayri menkul kıymetlerle mukayese ve tahliller — c) Diğer aktif mükuleleri (stoklar, likit kıymetler ilh.). — Türkiye çimento sanayiinde aktif kıymetlerin terkihi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Türkiye çimento sanayiinde 1937 bilançolarına nazaran aktif kıymetlerin terkibi

	TL.	%
Gayri menkuller (sabit sermaye)	6.001.978	62,52
İştirakler	1.255.223	13,07
Likit kıymetler	521.162	6,47
Stoklar	826.618	8,61
Muhtelif aktif makuleler	894.742	9,33
Bilançodaki zarar	—	—
Aktif kıymetlerin yekûnu	9.599.723	100,00

a) Tesisat ve diğer gayri menkullerin terkibi — Türkiye çimento sanayiinde tesisat ve diğer gayri menkul kıymetler 1937 bilançolarına nazaran 6.001.978 TL. olup, 9.599.732 liradan ibaret olan bircümle aktif kıymetlerin %62,52 sini teşkil etmektedir.

Gayri menkul kıymetler başlıca: 1) Arazi — 2) Binalar — 3) Makineler ve mihaniki tesisat — 4) Makine yedekleri — 5) Otomobil, kamyon ve diğer nakil vasıtalarından tereküp etmektedir.

Makineler, mihaniki tesisat, makine yedekleri ve nakil vasıtaları gayri menkul kıymetlerin pek kahir bir nisbetini teşkil ederler. Bilançoların yeknasak bir şekilde tertip edilmemesi ve senelik raporların aynı malûmatı ihtiva etmemeleri dolayısıyla, bu nisbetleri her şirket için ayrı ayrı göstermek zaruretini tevlit etmektedir. Bu itibarla bir misal olmak üzere Türk Çimento ve Su Kireci A. Ş. nin umum gayri menkul kıymetlerinin terkiibini veriyoruz:

Türk Çimento ve Su Kireci Anonim Şirketinin 1937 bilançosuna nazaran gayri menkul kıymetlerin terkibi

	TL.	%
Arazi	194.013	6,04
Binalar	899.640	28,03
Mobilye	25.223	0,79
Makineler	898.839	28,—
Kara nakil vasıtaları	150.614	4,69
Oto ve kamyonlar	16.522	0,52
Yedek makine parçaları	100.580	3,13
Yeni mihanikî tesisat	924.365	28,80

Görülüyor ki Türkiye çimento sanayiinde umum aktif kıymetlerin %62 sini teşkil eden gayri menkuller içinde makineler ve tesisat yukarıdaki misalden de anlaşılacağı veçhile %64,62 gibi pek kahir bir nisbet işgal etmektedir. Almanyada yapılan tetkikler de, çimento şirketlerinin malî bünyesinde tesisatın işgal ettiği ehemmiyetli mevkii tebarüz ettirmektedir.

b) Alman çimento sanayiinde tesisat ve diğer gayri menkul kıymetler; mukayese ve tahliller. — Alman çimento sanayiinde 1934 rakkamlarına istinaden yapılan tetkikler bilânçolarda aktif kıymetlerin terkiibini şu suretle göstermektedir:

	%
Gayri menkuller	49,7
İştirakler	14,6
Likit kıymetler	23,4
Stoklar	6,3
Muhtelif aktif kıymetler	6,0
	<hr/>
	100,0

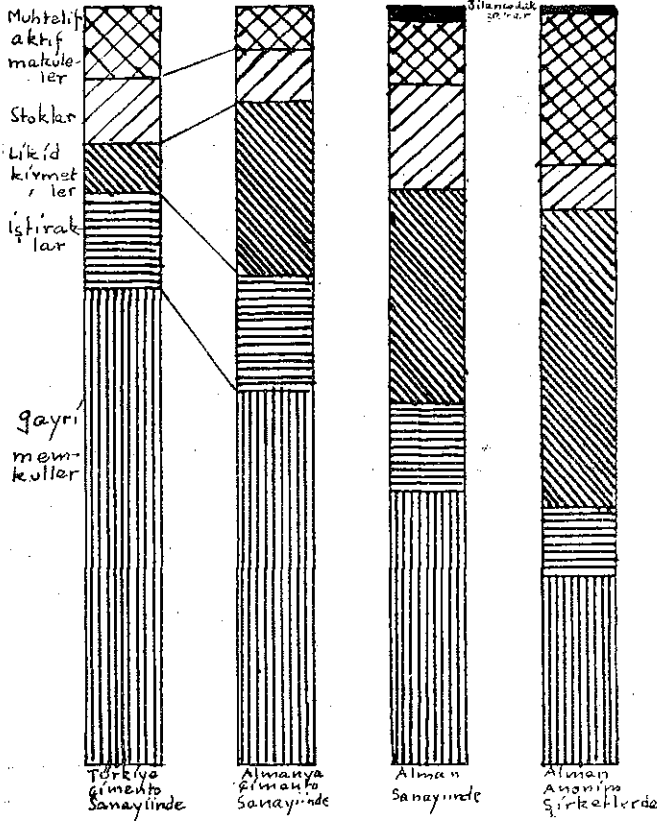
Aktifte en ziyade nazarı dikkati celbeden nokta tesisat kıymetlerinin aldığı ehemmiyetli mevkidir. Bu nisbet topyekûn sanayideki nisbetin çok fevkindedir.

Türkiye çimento sanayiinde gayri menkullerin (ki en büyük kısmı tesisattır) bütün aktif kıymetlere nazaran hissesi %62,52, Alman çimento sanayiinde %49,7 dir. Yukarıdaki şemada da görüldüğü veçhile Almanyada topyekûn sanayi için mezkûr nisbet %36,6, bütün anonim şirketler için (bankalar, sigorta şirketleri dahil) %24,9 dur.

c) Diğer aktif mükûleleri (stoklar, likit kıymetler ilh.) . — Çimento sanayiinde stoklar bilhassa çimento, klinker (yarı mamul madde) kömür ve diğer yardımcı istihsal maddelerinden müteşekkildir.

Çimento sanayii büyük stoklar muhafaza edebilen bir branş değildir. Çimentonun işgal ettiği yer, muhafazasının güçlüğü, büyük silolar inşa etmek zaruretir kabil olduğu kadar stok terakümüne karşı tedbirli olmayı icap ettirmektedir. 36 ncı sahifedeki şemadan da gö-

Bilâncılara göre Aktif'in terkibi

La décomposition de l'«Aktif» d'après les bilans

Grafik No. 11

manyada %6,3 ünü teşkil etmektedir. Halbuki Almanyada topyekûn sanayi için stok nisbeti % 14 tür. Bir çok sanayi branşlarında bilhassa ham madde stokları bulundurmak mecburiyeti vardır. Halbuki çimento sanayiinde topraktan istihraç edilen ham maddeler, bu hususta stok yapmak ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır.

İştirakler; çimento sanayiinde oldukça ehemmiyetli bir mevki almaktadır. Bu nisbet Türkiyede %13,1, Almanyada %14,6 dır. Memleketimizde halen mevcut üç şirketten ikisi birbirlerine %50 nisbetinde iştirak bağları ile bağlı bulunmaktadır.

(%6,5) bir nisbet işgal etmektedir. Alman sanayii için mezkûr nisbet (şema: S. 501) %23,2 dir. Yalnız Alman sanayii için likit kıymetler başlığı altında kasa ve bankadaki para mevcudatından maada kolaylıkla kabili tahsil kısa vâdeli alacaklar da dahildir.

6 — Türkiye çimento sanayiinde amortismanlar — a) Umumî mülâhazalar ve tahliller; b) Başlıca şirketlerin yaptıkları amortismanlar üzerinde tahliller; c) Çimento sanayiinde amortismanların tenkidî bir şekilde tahlil ve mütalâasının istinad edebileceği bazı iktisadî ve teknik esaslar; d) Netice.

a) Umumî mülâhazalar ve tahliller. — Sabit sermaye makulelerinin (makinelere, tesisat, binalar ilh...) çimento sanayiinde işgal ettiğini gördüğümüz büyük nisbet, mezkûr sanayide «amortismanlar» meselesinin de fevkalâde bir ehemmiyet kesbetmesini icap ettirir. Büyük meblâğlara balığ olan makinelere, tesisatın teknik terakkilere intibak edebilmek için, pek uzun olmayan zamanlar dahilinde imhaya tâbi tutulmaları, işletme idaresinde zarurî bir rasyonellik icabı olarak kabul edilmelidir.

Türkiye çimento sanayiinde 1937 de mevcut olan TL. 6.101.978 sabit sermayeye mukabil, üç şirketin bu tarihe kadar yapmış oldukları T. L. 550.791 amortisman gayri menkul kıymetlerinin %9,17sini teşkil etmektedir.

b) Başlıca şirketlerin yaptıkları amortismanlar üzerinde tahliller. — Fakat memleketimizde çimento sanayiinde çalışan üç şirketin tesis tarihleri -bilhassa Arslan şirketi ile diğer ikisi- birbirlerinden 9-10 senelik bir fasıla ile ayrılmış olduklarından üç şirketin bir arada ve aynı senede tesisat sermayelerine nazaran hesap edilen imha nisbetleri, rasyonel bir şekilde amortisman yapıp yapılmadığını gösteremez.

Bunun için evvelâ muhtelif şirketlerin muhtelif senelerde tesisat kıymetlerine nazaran yaptıkları amortismanların:

a) Aynı sene nihayetine kadar yapılan mürekkep -cumulé- nisbetlerini;

b) Her sene zarfındaki nisbetlerini tesbit etmek ve müteakiben bunları çimento sanayii için garp memleketlerinde tatbik edilmiş olan amortisman normlarıyla mukayese etmek lâzımdır.

Arslan ve Eskişehir Müttehit Çimento Fabrikaları Türk Anonim şirketinde yapılan amortismanlar.

a) Her sene nihayetinde yapılmış olan mürekkep - cumulé - amortisman nisbeti.

Seneler	Mevcut tesisat	Amortismanlar yekûnu	Amortismanlar yekûnunun tesisata nisbeti
1932	444.401	29.999	6,75
1933	451.374	76.073	16,85
1934	457.473	108.013	23,61
1935	459.366	140.094	30,50
1936	468.533	169.696	36,26
1937	490.270	184.896	37,71

Müttehit şirket şeklinde 1920 denberi mevcut olan bu şirket, demek oluyor ki 17 sene nihayetinde ilk tesisat ile beraber, müteakip senelerde, yaptığı tesisat üzerinden % 37,71 nisbetinde bir imha yapmağa muvaffak olmuştur.

Bu nisbetin, bir mâna ifade edebilmesi için de, ilk tesisatın, sabit bir kıymet muhafaza etmesi icap ederdi. Halbuki, her sene, bir taraftan imha yapılırken, bir taraftan da yeniden yapılmıştır. Bu itibarla, şirketin rasyonel bir şekilde amortisman yapıp yapmadığını tetkik için her sene zarfında yapılan amortismanların, nisbetini hesap etmek icap eder.

Bu nisbetler aşağıdaki tabloda hesap edilmiştir:

A. Arslan ve Eskişehir Müttehit Çimento Fabrikaları Türk Anonim Şirketinde yapılan amortismanlar.

b) 1932-1937 devresinde her sene zarfında yapılmış olan amortisman nisbetleri.

Seneler	Mevcut tesisat	Sene zarfında yapılan amortisman	Senelik amortismanların tesisata nisbeti
1932	444.401	29.999	6,75
1933	451.374	46.074	10,20
1934	457.473	31.940	6,98
1935	459.366	32.081	6,98
1936	468.533	29.802	6,98

Aynı sıra ile diğer iki şirketin amortismanları için tanzim ettiğimiz tablolar da şunlardır:

B. Türk Çimento ve Su Kireci A. Şirketinde yapılan amortismanlar

a) 1932|1937 devresinde her sene nihayetinde yapmış bulunduğu mürekkep -cumulé- amortisman nisbetleri.

Seneler	Mevcut tesisat	Sene nihayetindeki amortisman yekûnları	Amortisman %
1933	2.102.002	160.832	7,65
1934	2.128.097	339.078	15,93
1935	2.141.962	339.078	15,83
1936	2.233.992	290.896	13,02
1937	2.184.851	315.895	14,45

b) Her sene zarfında yapmış olduğu amortisman nisbetleri.

Seneler	Mevcut tesisat	Sene zarfında yapılan amortisman	Senelik amortismanların tesisata nisbeti
1933	2.102.002	160.832	7,65
1934	2.128.097	178.246	8,38
1935	2.141.962	—	—
1936	2.233.992	24.990	1,11
1937	2.184.851	25.000	1,14

C. Anadolu Çimentoları Türk Anonim Şirketinde yapılan amortismanlar

a) 1932-1937 devresinde her sene nihayetinde yapmış bulunduğu mürekkep - cumulé amortisman nisbetleri.

Seneler	Mevcut tesisat	Amortisman yekûnu	Amortisman yekûnunun tesisata % nisbeti
1930	1.566.179	—	—
1931	1.906.274	115.558	5,84
1932	1.942.498	115.558	5,84
1933	1.963.492	258.401	13,16
1934	2.004.923	431.055	21,50
1935	2.017.795	589.055	28,20
1936	2.053.492	707.062	34,43
1937	2.201.012	850.000	38,61

b) 1932-1937 devresinde her sene zarfında yapmış olduğu amortisman nisbetleri.

Seneler	Mevcut tesisat	Senelik amortisman	Senelik amortismanın % nisbeti
1930	1.866.179	—	—
1931	1.906.274	—	—
1932	1.942.498	113.538	5,84
1933	1.963.492	144.863	7,38
1934	2.004.923	172.654	8,61
1935	2.017.795	138.000	6,84
1936	2.053.492	138.500	6,74
1937	2.301.912	152.000	6,60

Üç şirketin, muhtelif yıllarda yaptıkları senelik amortisman nisbetleri, Türk Çimento Şirketinin son iki sene zarfında yaptığı pek cüzi nisbetler bir tarafa bırakılacak olursa % 6-10 arasında temevvüç etmektedir denilebilir.

c) Çimento sanayiinde amortismanların tenkidi şekilde tahlil ve mütalâasının istinat edebileceği bazı iktisadî ve teknik esaslar. — Bu nisbetler kâfi midir? Gözönünde tutulması icap eden normatif nisbetlere muvafık mıdır?

1 — Bu hususta katî ve normatif mahiyette nisbetler tesbiti mümkün değildir.

2 — Fasılasız bir şekilde çalışan fabrikalarda, bilhassa tesisat için hesap edilmesi zarurî olan amortisman miktarı, faaliyet senesi zarfında bir çok inkıtalarla işlemiş fabrikalara nazaran çok cüzîdir.

3 — Tesisatın nevi de mezkûr nisbetin tayininde amildir.

Gayet geniş hatlar dahilinde, bir çimento işletmesindeki sabit sermaye makulelerinin şu şekilde tevezzü ettiği kabul edilebilir.

a — 1/3 binalar,

b — 1/3 makineler,

c — 1/3 tesisat (fırımlar, değirmenler, ilh..) [*].

Yine, gayet grosso modo bir mikyas ile: [**]

[*] Bak: L. P. Alford, Handbuch für Industrielle Werkleitung, Berlin 1937.

[**] Bak: A. Saliers: Depreciation, Principles and Applications. New-

a — Binalar için senevî	% 2
b — Makineler için senevî	% 8-10
c — Diğer tesisat için senevî	% 6

bir amortismanın rasyonel olacağını kabul etmek kabildir. En başlıca kategorileri tefrik etmek suretile, amortisman nisbetlerini saymak icap ederse:

a — Binalar	% 2
b — Fünikülerler	% 8
c — Devvar fırınlar	% 10
d — Değirmenler	% 7
e — Elektrik santralları	% 8
f — Diğer elektrik tesisatı	% 8
g — Tozdan müteessir olan makine ve motorlar için	% 12
h — Diğer tesisat için	% 6-8

nisbetleri esas olarak alınabilir.

Bilânçolarda bir «kül» şeklinde verilen tesisat kıymetleri üzerinden yapılan amortismanların tenkidi için, gayet indî olmakla beraber, vasatî olarak, % 6 imha nisbetinin istimal edilebileceği söylenebilir. **Bütün bu nisbetlerin, mütemadî bir tamirat ve ihtimama mazhar olan makine ve tesisat için muvafık ve kâfi olduğu, aksi takdirde bu nisbetlerin fevkalâde tezyid edilmesini icap edenler gözönünde bulundurulmalıdır.**

d) **Netice.** — Bütün bu esaslara göre, çimento sanayimizde çalışan şirketlerden Anadolu ve Arslan şirketinde matluba muvafık veya yakın nisbetlerde amortisman yapıldığını kabul etmek icap eder. Mâmafih, istihsal kapasiteleri küçük ve bu itibarla tevsiye mühtaç, ve teknik seviyesi vasatın bir parça dúnunda olan memleketimizde, fabrikaların, yeni ve daha modern tesisat ilâveleri yapmak için, daha büyük bir nisbette amortisman yapmaları, millet iktisadî bakımından, ve geniş ve uzun vâdeli bir görüşle, kendi rantabiliteleri bakımından şayanı temennidir.

(Arkası vardır)